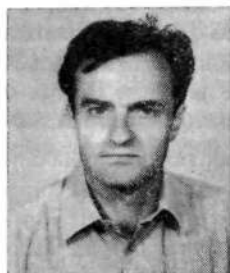

ODMEVI NA...

Franc
Šali

Naša jutranja obzorja

Kakor je zapisal Rupel v odgovoru na mojo »intervencijo«, mu ta »omogoča opraviti dve nalogi: pretehtati aktualnost in relevantnost mojega pisanja in uzreti problematiko, ki se zgrinja na našem jutranjem obzorju.« O tem, da sem mu ponudil priložnost za vrednotenje mojih pogledov na polemiko med Ziherlom in Vidmarjem, ne dvomim, a ne čutim se prav nič odgovornega za to, da zamuja pri uresničenju namere, od preučevanja kulturne dediščine preiti k premišljanju o prihodnosti. Sicer pa moj sobesednik zdrkne v očitno nasprotje s samim seboj, ko v isti sapi pravi, kako ga zadržujem pri preteklosti oziroma kako mu ne preprečujem, (mi omogoča) obrat iz nje. Dialektika enotnosti nasprotij, kajne?! Pravim: premišljati o preteklosti, zreli in zoreči sedanosti je važno vselej, kadar želimo kaj povedati o svojih jutranjih obzorjih! To, kar se zdi Ruplu nekakšna ovira, namreč dialog, ki se ga zaradi mojega odgovora na njegovo razmišljanje o prej omenjeni polemiki mora, hočeš nočeš, še udeleževati in zaradi katerega se ne more sceloma posvetiti družbenokulturni in umetniški stvarnosti danes in jutri, se zdi meni dokaj uporabna in sprejemljiva metoda, kadar nam gre za čimbolj pretehtano in celotno oceno. Ne nazadnje, Rupel v prispevku, na katerega sem napisal odgovor, razmišlja o današnjih družbenokulturnih in kulturnopolitičnih razmerah, v katerih so še vedno žive, kakor pravi, Ziherlove teorije »in se kažejo v aktualnih zahtevah po razrednem boju v kulturi, po podružbljanju kulture, po izenačevanju umetnikov in amaterjev itd.« Se pravi, da mu v praksi ne uspe pobegniti sedanosti, ko razmišlja o preteklosti, in ne razumem, zakaj bi ga preteklost ovirala takrat, kadar ga zanimata ta trenutek in naš jutri? Zelel bi si le, da preteklost kar objektivneje obravnava in vrednoti, kar mu, po mojem mnenju, ni najbolj uspelo v analizi polemike med Ziherlom in Vidmarjem, saj je zanemaril tisto, kar je oba moža v kulturni politiki dobrega povezovalo in na kar sem želel opozoriti v svojem prispevku, to je: zavezanost človeški kulturi, kulturi kot načinu življenja, kulturnosti kot humanističnemu bistvu in vsebini naše zavesti, odnosov, česar danes še precej pogrešamo, čeprav nas marsikdaj tudi prijetno presenečajo rezultati, ki smo jih dosegli; dalje, spregledal je tudi dejstvo, da Ziherl še zdaleč ni bil ždanovec, čeprav je v analizah zanemarjal problem umetniške kakovosti, umetnine in preučeval predvsem njeno idejno družbeno vlogo, in Vidmar ne gluhi in slepi za njeno idejno sporočilnost, čeprav je opozarjal in se bojeval za uveljavitev spoznanja, da je miselnost za umetniško kakovost določenega dela nevažna, kar seveda ne pomeni, da ni važna za vpliv umetnine na posamezne neestetske centre človekove zavesti. Ker je Ruplu miselno bližji Kocbek, naj ga spomnim na misel, ki jo je zapisal v svoj dnevnik ob prebiranju Sartrove drame »Le diable et le bon Dieu«. Pravi namreč, da je občudoval njegov dramaturški zamah in jednat dialog, da pa ga je razočarala vsebina, pravzaprav njen duh, ne le zaradi značaja teze,

ki deluje kakor mora, temveč zato, ker se človek in človečnost vedno bolj ožita v zgolj izkustveno in samotno bivanje, ki ne potrebuje nič drugega kot spontano dejavnost. Zato človek ne potrebuje niti razmerja do večnosti niti morale, ki bi bila vkoreninjena drugje kakor v večnostnem človeku. Ateizem in dejavnost sta sinonima za edino človeško zveličanje.« Tako Kocbek. V tem trenutku me ne zanima vsebina njegove misli, pač pa le dejstvo, da je o sporočilnosti umetnine razmišljal in se do nje opredeljeval, kakor se je vselej opredelil tudi do njene umetniške kakovosti.

Še posebej bi si želel, da v Ziherlu ne vidi nosilca nekakšnih zastarelih reakcionarnih, nevarnih družbenokulturnih teorij, ki so se ohranile vse do današnjega dne. Če Rupel na jutranjem obzorju videva strašljivo Ziherlovo čuječnost, potem menda ne bo odveč, če se vprašam, ali morda vendarle ne gre bolj za njegov odnos do nekaterih vsebin socialistične kulturne politike, kakor pa za svarilo pred Ziherlovimi teorijami. Ali pa morda Rupla motijo le besede, ki se uporabljajo v kulturno-politični praksi in politični aktivnosti? Ruplu je znano, da je ena od važnih postavk kulturne politike podružbljanje oziroma odstranjevanje vsega, kar ovira, da bi ljudje lahko bili njeni nosilci. Pojmi: »razredni boj v kulturi«, »podružbljanje kulture« in »izenačevanje umetnikov in amaterjev« niso niti kategorialni aparat Ziherlovega teoretičnega snovanja niti ne današnja teoretična terminološka izhodišča socialistične samoupravne kulturne politike, pač pa nekakšen kulturno-politični žargon, ki marsikoga lahko zavede na razmišljanja, kakršna so se porodila tudi Ruplu, češ: ali pri vsej stvari vendarle ne gre bodisi za ideološke posege v umetnost, oziroma za nekakšno neokopitarianstvo, ali pa za težnje, da postanemo združba svobodnih umetnikov, ne pa združba svobodnih proizvajalcev, med katerimi naj bi imela važno mesto tudi človekova kulturno-umetniška dejavnost. Bolj kot odnos pojmov, ki jih omenja Rupel, bi me zanimal njegov pogled na človeka v kulturni politiki oziroma njegov odnos do kulturne politike, ki si je zato, po mojem mnenju, zadala naslednje temeljne naloge, da bi ta stvarno postal njen nosilec: uveljavljanje človeka kot subjekta oblikovanja in uresničevanja programov kulturnega življenja in kulturnega razvoja. V bistvu gre pri tem za razvoj sistema in odnosov samoupravnega artikuliranja kulturnih interesov v organizacijah združenega dela in krajevnih skupnostih, v občinah in na nacionalni ravni; razvijanje prostorskih, tehnično-tehnoloških, organizacijskih in drugih možnosti za kulturno življenje ljudi. Sem sodijo vprašanja kulturnih domov, organizacija širjenja kulturnih dobrin, delovanje in razvoj kulturnih skupin, kulturnih društev, tiska, RTV mreže; prebujanje, razvijanje in uveljavljanje ustvarjalnih zmožnosti delovnih ljudi ter v zvezi s tem naš odnos do vrhunske umetniške ustvarjalnosti in množične kulturne in kulturno-umetniške aktivnosti, skratka, do ustvarjalnega (kulturnega in umetniškega dela); osvobajanje ustvarjanja kot neposredne kreacije umetniških vrednot od ideoloških programov in ideološke zahteve. Mislim na sorealistične, prosveteljske in podobne koncepte na eni strani in na koncept svobode ustvarjanja, predstavljanja, doživljanja kulturnih dobrin v socialistični samoupravni demokraciji na drugi strani. Ne vem, koliko vznemirjajo Rupla omenjena kulturna vprašanja vsebinsko. Mene precej, saj v praksi stvari stojijo še zelo narobično oziroma še zdaleč ne tako, da bi si lahko privoščili kakšen »božji počitek«.

Ne rečem, da napredka ni, da se kulturna ozaveščenost delovnih ljudi ne razširja in ne pogloblja, da nismo napravili premika v razvoju sistema svobodne menjave dela, da se niso dokaj razširile možnosti doživljanja kulturnih dobrin in aktivnega sodelovanja ljudi na vseh področjih kulturno-umetniške ustvarjalnosti, da v marsičem ni bilo ustvarjeno ugodno ali vsaj tolerantno družbeno ozračje za raznovrstne kulturno-umetniške projekte in izzive, a bilo bi neproduktivno gojiti kakršnokoli samozadovoljstvo ob doseženem, kakor tudi to, da bi vse izničili. Potreben nam je zmeren kritični optimizem! V zvezi z njim v kulturni politiki nemara ne pogrešamo pomanjkanja novih idej, pač pa premalo kulturno-politične iniciative ob že obstoječem fondu zamisli. Recimo, če sprejemamo idejo, da nam naj bodo kulturna vprašanja sestavni del samoupravne in strokovne aktivnosti delovnih ljudi, potem nikakor ne moremo biti zadovoljni s stanjem v prenekateri organizaciji združenega dela in krajevni skupnosti. Tam, kjer kulturni interesi ljudi niso predmet strokovnih analiz in razprav v organih samoupravljanja, delegacije za kulturo ne morejo zadovoljivo opravljati svojega dela v interesnih skupnostih. Rekli bi lahko, da v takih delovnih in krajevnih okoljih kulturni interes še ne more zaživeti kot sestavina samoupravnega družbenega dogajanja. Tako se hotenja po kulturnem življenju pojavljajo kot privatne zadeve; kdor jih pač ima, naj jih poteši, kakor ve in zna! Prispevki za kulturo iz bruto osebnega dohodka so edina stvar, ki jo računovodstva izvedejo v takšnih organizacijah združenega dela v imenu delavca, ne da bi se ob vsem tem kdo zamislil nad njegovim dejanskim položajem v kulturni politiki. V takšnih okoljih tudi še ne razmišljajo o likovnem urejanju, o estetski funkciji blaga ali storitve, še manj pa bi bilo pričakovati, da bi dojeli, kako naj bo kultura sestavni del samoupravno organizirane enostavne in razširjene reprodukcije, za katero naj skrbi vse bolj kulturno ozaveščen samoupravljalce. Kdor pozorno spremlja dogajanja v interesnih skupnostih za kulturo in premišlja o njih, ve, kako si je na podlagi nastopanja delegatov iz OZD ali KS možno ustvariti precej jasno podobo o dejanskem položaju kulture v omenjenih okoljih. Delegacije, ki vedo, kaj hočejo in znajo kritično ustvarjalno sodelovati v dialogu s kulturnimi ustvarjalci, res niso v večini, a potrjujejo tezo, da ne more biti dobrega samoupravljanja v kulturi brez kulturnosti in kulturne ozaveščenosti samoupravljalcev.

Razne avtonomistične kulturniške koncepcije seveda temu nasprotujejo, ne da bi odgovorile na vprašanje, s čim, boljšim nadomestiti zamisel o svobodni menjavi dela oziroma, kako uresničiti idejo o delavcu, krajanu kot nosilcu odločanja o kulturni politiki. Razumel bi, če bi bila teza o kulturni avtonomiji odgovor težnjam po etatičnih ali komercialnih ali drugih posegih v duhovno tkivo kulture, kot tako jo je po mojem mnenju tudi sprejeti, nikakor pa ne, kadar se z njo poskuša blokirati procese podružbljanja njene ekonomske in programske vsebine, se pravi tokove sporazumevanja in dogovarjanja delavcev, občanov z delavci v kulturi o kulturnih programih, kulturnih razvojnih načrtih in sredstvih, ki jih je možno za to nameniti. Takšne zveze med delavci se mi ne zdijo nevarne v tem smislu, da bi se z njihovo pomočjo utegnila uveljaviti estetika, ki bi poskušala kakorkoli omejevati svobodo umetniške izpovedi. Glede na dejanski družbenoekonomski in socialni položaj, v kakršnem so ljudje danes, in glede na prizadevanja, da bi se rešili spon, ki jih še teže, niso, kolikor vem, pripravljeni svojega življenja videvati v rožnati podobi. Tudi elitistični strah

pred neuko in nekulturno množico je nesmisel in izraz oblastniških hotenj. Ponavadi ga ne izražajo delavci v kulturi, ki si, kakor vem, želijo sobesednika v občinstvu oziroma v ljudeh, pač pa tisti v kulturnih ustanovah in zunaj njih, ki bi radi še naprej sami bistveno vplivali na interne kulturne odločitve ali na položaj ustrezne ustanove v družbi. Kulturniški elitizem se mi zdi vselej uradniško-oblastniški, ne glede na to, da se izraža v kulturno-avtonomistični ali pa etatistično-birokratski oziroma politokratski podobi. Vsak od njih poskuša vladati na človekom.

Mislim, da je podružbljanje politike oziroma kulturne politike najtrdnejša pot iz obveščanja, ki bi temeljilo na teoriji odraza (visokih smislov in štrlečih idealov) ali pa na totalni destrukciji vsega obstoječega. To je tudi pot k vedno bolj kvalitetni kulturno-umetniški ozaveščenosti delovnih ljudi, ki je med drugim tudi pogoj za to, da bodo odklanjali t.i. »nizko literaturo, polno škandaloznega seksa, nasilja in kvant...«, ki jo je nekoč Rupel priporočal oziroma se je zanjo politično zavzemal, saj se mu je zdela nujna, dokler živimo v družbi kapitala in boja in dokler pristajamo na odtujitev, čeprav bi, kakor je rekel, osebno raje videl, če bi vsi brali Dostojevskega. In na robu drugega tisočletja res nimamo početi kaj drugega, kot da proizvajamo kulturo! Toda kulturo kot način življenja! Kajti na robu smo, ki nas ne loči dosti od barbarstva ali celo od samouničenja. Po smislu se je treba vprašati! S človečansko kulturo lahko utrdimo zaupanje v človeka, saj je to danes močno omajano. Nima smisla bežati stran od razuma in modrosti, niti ne nemočno dvigati rok ali zatiskati oči pred neumno, uničujočo logiko totalitarističnih konceptov. Tako ne bomo uspeli. Tako se ne bomo znebili napihnenih trebuhov, bioloških robotov, tako ne bomo ubežali pred človečansko vestjo. Izziv je treba sprejeti! To ni politična zahteva, pač pa vprašanje značaja in človečnosti, da talent in znanje dajemo humanizmu.

Umetnost lahko le tako ostane globoko človečanska in v tem je med drugim tudi smisel podružbljanja kulturne politike, ne pa v natikanju nekakšnega proletkultovskega jarma na njeno neukrotljivo, ponosno držo. Takšna umetnost je sprejemala težnje in dejanja človečnosti kot kulturni boj, zato se ga je tudi na njej lasten način udeleževala, pa čeprav so morala v njem mnoga življenja odtekati ali pa doživljati boleče usode. Znala je umetniško čuteče reflektirati stiske, bolečine, iskanja, upanja, razočaranja ljudi, ne da bi izrekala sodbe in obsodbe nad bolj ali manj vidnimi akterji teka reke življenja. Pojem producirati kulturo velja razumeti širše, da bi tako lahko dojeli vlogo in pomen kulturnoumetniške in mišljenjske prakse pri tem. Ne moremo kar sestti za mizo ali se obveščati s pomočjo umetnosti, ne da bi vedeli in čutili, kaj se dejansko dogaja, kaj so reve in radosti ljudi in planeta, ki je bojda tako lep iz orbite vesoljskih plovil! Če je prihodnost človeka, če je prihodnost delavca prihodnost kulture, potem se del nje pred njim res ne bi smel zapirati. V prizadevanjih, da nas vseh ne pogoltno samogibanje kapitala, ki se udejanja kot pohlep, nespamet, napuh, trma prtlikavih oblastnikov, ima svoje avtonomno mesto tudi umetnost. Nihče naj ji ne bi diktiral drže, predpisoval ravnanja, a smel, mogel bi jo vrednotiti po njenih dejanjih, kakor jo pač zna in zmore, pri čemer je možno, da bi ji, in da ji kdo, kdaj pa kdaj, stori tudi krivico. A te je ne bomo obvarovali z njenim zatekanjem h kulturni avtonomiji, pač pa z njeno vse večjo ekonomsko in estetsko navzočnostjo med ljudmi. Če bo plemenitila njihove

čute in razvijala pri njih poetsko kulturo, bo sprejeta tako, kot zasluži — dobila bo toliko, kolikor zanjo zmorejo dati. Oblikovanje ekonomske vsebine kulture ne more biti dejanje od nastajanja kulturnih programov in kulturnih načrtov odrinjenih ljudi, uporabnikov, pač pa rezultat tudi njihove samoupravne kulturne zavesti in volje. Prav tako bi bilo nezaželeno ohranjati ali razvijati kakršnokoli prakso, da bi se delavcem v kulturi brez njih določalo vsebino in obseg kulturnega dela in sredstev za to. In kadar v kulturni politiki nanese beseda na to vprašanje, gre po mojem pri tem za razvoj in uveljavljanje ekonomske in sistemske vsebine samoupravljanja v kulturi ali na področju kulture, ne pa za ideološko poseganje v njeno umetniško ustvarjalnost. Osebo in v skladu s programom ZKJ odklanjamo razredni boj kot »glajhšaltanje« umetnosti v dopustne ideološke tokove, razpiram pa s spopade, ki pomenijo zavzemanje za samoupravni položaj in samoupravne odnose delavcev v kulturi oziroma za samoupravni položaj kulture v združenem delu.

Z Rupilom dobro vea, da delavci v kulturnih ustanovah in delavci v drugih delavnih organizacijah še ne samoupravljajo z družbenimi sredstvi v celoti. To je seveda cilj naše revolucije, a doseči se ga da le z bojem, utemeljenim na znanju in zavezanosti osvobodilnim interesom ljudskih množic, kar pomeni, da duha revolucije iz življenja, iz naših odnosov v procesih dela, ustvarjanja in odločanja o razporejanju in uporabi sadov ne smemo pregnati, a žal je tako, da bi ga nekateri radi zatrli ali pa podredili raznim obrednim potrebam, njo samo pa strpali med muzejske stene in muzejske vitrine, se pravi v nekakšno kulturno kletko — ne zato, da bi slišali in dojeli ujetega ptiča tožbo, da nam ne bi zbledel družbenozgodovinski spomin ali opešala dejavna revolucionarna kulturna zavest, za kar vse se zavzemajo vse generacije aktivistov socialistične akcije, pač pa zato, da bi imeli čim večji mir pred njo. Bi lahko rekli za delavce v kulturi, da sodelujejo z delavci v drugih dejavnostih v vseh fazah oblikovanja kulturnega dela in kulturnega razvoja? Bi lahko rekli, recimo za delavce in sodelavce gledališč, filma, glasbenih ustanov, likovnih galerij, založniških hiš, da so dodobra seznanjeni s kulturnimi interesi naših ljudi oziroma naših bližnjih in daljnih prijateljev? Bi lahko rekli, da so ustvarjalno pritegnjeni k oblikovanju delovnih zamisli in k evidentiranju razvojnih problemov in da s samoupravno artikulirano voljo prek svojih delegatov v organih in v interesnih skupnostih skupaj z drugimi delegati delavcev in krajanov pretresajo ustrezne predloge ali vprašanja in se svobodno dogovarjajo o vsebini in obsegu svobodne menjave dela? Bi lahko rekli, da je vse, kar se sicer dogaja, že stvar delavca samega ali pa še zmeraj vse to poteka bolj ali manj v imenu nekakšnih abstraktnih ljudi oziroma v imenu ozkih, tesnosrčnih posameznih ali skupinskih interesov? Družboslovne analize samoupravljanja v kulturi oziroma kulture v samoupravni praksi združenega dela nasploh bi po vsej verjetnosti potrdile moje osebnostno izkustvo ali spoznanje, da bo pot do zadnjega delovnega kolektiva, do zadnje krajevne skupnosti, naselja, vasi, do zadnjega delavca in krajana in nazaj — v sistem demokratičnega, samoupravnega oblikovanja kulturne politike še izredno trda in zahtevna v ekonomskem, sistemskem in duhovnem smislu. To je razredno vprašanje! Razreševanje tega vprašanja terjaja idejni, politični boj, ki je tako, kot je bil vselej doslej, v svojem bistvu kulturno dejanje, saj se zanj, če ne bi to bil, ljudske množice in ljudski intelektualci, niti prej niti zdaj ne bi odločali.

Povsem zgrešeno je misliti, da morata v njem kultura in umetnost agitacijsko, propagandno sodelovati na ideološki način ali na način nekakšne estetizirane ideologije. Ni bolj osladnega, omlednega, odvratnega, kakor »umetnost« v takšni lakajski, služabniški pozi. Upam, da smo pri nas v politiki v glavnem prerasli tovrstne ideološke ošpice, vprašanje pa je, v kolikšni meri se je tudi umetnost sama osvobodila teženj po tem, da bi uganjala politično komedijanstvo? Žal se še politizira, namesto da bi se življenje, kakor se pač to umetniku v njegovi duhovni plodnici narojeva, izključno poetiziralo. Imam vtis, da se bo z demokratizacijo družbenega dogajanja, z rastjo samoupravne politične kulture, z razvijanjem prakse pluralizma samoupravnih interesov in relativnim oženjem materialne osnove za umetniško delo prej bati ideološkega nasilja nad umetnostjo znotraj umetnosti same, kakor pa nasilja raznih tradicionalnih ideoloških političnih aparatov. Na robu jutranjega svitanja je med številnimi umetniškimi vrednotami videti tudi takšne z ideološkimi štrclji in terapevtskimi pripomočki, kakor da so tisti, ki so jim nataknili to pošastno kramarijo, pozabili, da naj bo umetniško ustvarjanje namenjeno človeku, ne pa politiki oziroma politikom, bodisi da bi jim godilo ali pa povzročalo ideološko srbečico.

Da se razumemo, to ne pomeni, da se umetnost ne bi smela lotevati tudi človekovega ideološko-političnega življenja, toda to naj počenja kot poetika in ne kot estetizirana politika, se pravi, da naj zajema življenje ljudi s sredstvi umetnosti, ne pa z abstraktnimi ideološko-političnimi konstrukti. Ne le neužitne, pač pa ogabne in neprebavljive, vsaj zame, se mi zdijo jestvine tovrstne kulinarike. Torej, videti je treba obe nevarnosti, tako tisto, ki želi umetnost po svojem ideološko-političnem okusu, kakor tisto, ki se ji hoče umetnosti samo toliko, da bi z njo splovila politične ideje. Mislim, da je v političnem življenju že kar v navadi, da se opozarja na nevarnost uporabe ideološko-političnih ali celo administrativnih ukrepov, kadar gre za konkretna umetniška dela ali pa ustvarjalna dogajanja. V zvezi s tem je viden napredek, ki pomirja, s katerim pa še ne moremo biti v celoti zadovoljni, zato bi bilo želeti tehtnejšo vlogo najrazličnejših strokovnih umetnostnih analiz. Vsega namreč res ni mogoče strokovno tolerirati ali celo hvaliti. To bi lahko bistveno prispevalo k nadaljnji demokratizaciji kulturne politike in kulturnih razmer. Reči je treba bobu bob. Ne nazadnje je strokovno mnenje potrebno ljudem pri oblikovanju repertoarne, galerijske, založniške politike in pri osebnih odločitvah. Takšna mnenja (na eno samo ni mogoče pristati) so tudi pomembno sredstvo družbeno-kulturne, umetnostne in estetske rasti človekove zavesti, saj mu omogočajo kvalitetnejše premišljanje ob doživetem umetniškem dogodku.

Ali sem s tem kratkim razmišljanjem dovolj opozoril na nevarnost oziroma prakso, da se idejni ali politični boj v kulturi še sprejema kot nekakšna sveta vojna zoper poetsko svobodo ali zanj, ne pa kot boj za samoupravljanje v kulturi in za samoupravni položaj kulture v združenem delu? Ali sem dovolj poudaril dejstvo, da je le poetsko svobodna umetnost lahko na pravi način umeščena v človekovo življenje in osvobodilno prizadevanje? Saj jo ljudje ne potrebujejo kot nekakšno orodje ali orožje, s katerim bi spreminjali socialne in politične odnose, ampak med drugim tudi za to, da bi globlje poetsko doživeli in morebiti tudi dojeli moralne in druge dileme, ker zmore umetnost z njej lastnimi sredstvi to bolje opraviti kakor pa drugi način človekove prakse. Zato je tudi tako pomembno ne po-

zabiti na misel, da socializma ni in ne more biti brez več kulture, več kulturnosti, več umetnosti. Smo nemara na to pozabili? Smo začeli graditi socializem samo z materialne plati ali tudi duhovne? Mar je ostalo le pri paroli znanje, umetnost ljudstvu ali pa smo v resnici kaj napredovali pri tem v povojnem razvoju? Oglejmo si najprej vso zadevo z materialne plati, ki ji je bila za podlago politika kulturnega policentrizma. In spet se ni mogoče izogniti pojmu podružbljanja kulture, ki Rupla tako vznemirja. Poskusimo zopet odstraniti z njega žargonsko ideološko prevleko. Če to storimo, uzremo vsebino, ki zadeva ustvarjanje snovnih pogojev za to, da bi umetnine lahko postale sestavni del človekove duhovne kulture ali osebne zavesti. Torej gre za podružbljanje kot proces kulturnoestetske rasti sleherne človeka v naši družbeni skupnosti, v katerem naj bi vsak umetnino duhovno prisvojil. Ne bi si upal šariti s statistiko, a dejstvo je, da je danes že težko najti krajevno skupnost, ki bi bila brez doma kulture, ljudske knjižnice, kinematografa, da o občinskih urbanih centrih sploh ne govorimo. Sem moramo prišteti še razmah kulturnega življenja v številnih delovnih organizacijah, razvoj likovnih galerij na prostem, težnje po likovnem urejanju naselij, širjenje raznovrstnih oblik pridobivanja bralcev in kupcev knjig, razvoj zasebnih knjižnih in glasbenih fondov in podobno. Lahko bi seveda govorili o povojnem zaletu, o obdobju oženja in krčenja kulturne aktivnosti, pa o ponovnem razraščanju, ki se še ni ustavilo, čeprav smo zašli v izredno kritičen trenutek našega ekonomskega življenja, ki po svoje vendarle pesti tudi uresničevanje prenekaterih kulturnih programov in načrtov. Omeniti je treba tudi Cankarjev dom, ki počasi, a vztrajno prerašča v vseslovensko kulturno središče. Ali se je Zihlerovski koncept uresničil, ali se je v celoti udejanjila konceptualna ideja, ki jo je obrazložil na enem izmed povojnih kongresov ZKS in po kateri naj bi bil ves slovenski kulturni prostor zapolnjen s kulturnimi domovi, v katerih bi delovale vse zvrsti kulturnega življenja in prosvetiteljskega dela. Žal ne. Kulturni domovi niso takšni in tudi opremljeni niso tako, da bi ustrezali sodobnim kulturnim potrebam človeka. Še zdaleč niso nekakšni mini Cankarjevi domovi, čeprav tudi ta ni popoln, saj knjiga in likovna kultura v njem nista našli pravega mesta. Pa vendar, v krajevnih in občinskih središčih je ustvarjen prostorski in tehnični temelj, ki ga je možno dograjevati oziroma revitalizirati s preiščljeno in racionalno družbenokulturno politiko. Na robu jutranje zarje je razpoznavna takšna prizadevanja krajanov, ki so nezadovoljni z obstoječim in zaradi širjenja ljubiteljske družbenokulturne organiziranosti terjajo nadaljnjo prostorsko in tehnično ter kadrovsko rast. Njih glas v marsikaterem okolju še ni dovolj upoštevan ali pa še nima dovolj podpore v kulturnem zaledju. V teh okoljih obseg kulturno aktivnih in družbeno organiziranih občanov pač še ni dosegel tiste kritične točke, ki bi zadoščala za kulturno obnovo ali prenavo, a tudi v takšnih okoljih so glasovi v korist kulture vse ostrejši in tehtnejši. Poznavalci razmer vedno povedati, da je trenutno najbolj pereče strokovno-kadrovska vprašanje. Namreč, vodenje kulturnega življenja, organizacija pretoka kulturnih storitev, animiranje ljudi za kulturne prireditve, razvijanje in usmerjanje njihovih kulturnih potreb in interesov so zahtevna vprašanja, s katerimi se ubadajo številni lokalni in občinski ter regionalni kulturni domovi in kulturni centri oziroma kulturne ustanove. Rešitve teh vprašanj so sila pestre. Recimo, v naši krajevni skupnosti so se delavci nekaj delovnih organizacij odločili za skupno kulturno društvo, ki naj bi ga strokovno

usmerjal organizator kulture iz ene od delovnih organizacij, ki bi ga tudi plačevala, vsi delavci pa še dodatno združujejo sredstva za kulturne programe in načrte. Vodja pihalnega orkestra prihaja iz Ljubljane, gledališka skupina ima strokovno pomoč iz Novega mesta, pevška sekcija je dirigenta zgubila in čaka na ustrezno rešitev v kombinaciji z osnovno šolo, likovna sekcija je sprejela ponudbo iz Novega mesta, knjižnična in literarna dejavnost sta v precejšnjih težavah, prva zaradi neurejenih prostorov, druga pa še ne ve, kako bi se izvila iz začetniških iskanj in se predstavila javnosti v kvalitetnejši obliki, se pravi z literarnimi večeri in ne samo prek lokalnih ali tovarniških glasil. Knjižnica s čitalnico je želja, ki bi jo radi uresničili s postavitvijo nove šole, kar naj bi se zgodilo v prihodnjih letih. Naj bo dovolj empirike, ki po mojem mnenju v tem primeru kaže, da bo pot do Ziherlovega koncepta »Svobode« oziroma kulturno-prosvetnih društev, ki naj bi se razvijala v »celovite organizme s prosvetnimi domovi, klubi, knjižnicami, kino dvoranami, amaterskimi umetnostnimi družinami, šahovskimi krožki, športnimi odseki«, verjetno tudi v drugih krajevnih skupnostih še dokaj težavna in zapletena, a v celoti ga tudi ne bo mogoče uresničiti, saj se življenje razvija nekoliko drugače. Tako tehnična in telesna kultura ubirata svoje korake, a prepričan sem, da bodo slej ko prej do centrov za vsestransko kulturno umetniško življenje ljudi v lokalnih skupnostih zagotovo povsod prišli.

Tisto, kar me ob tem vznemirja, je pojav nekakšnega duhovnega samozadovoljstva krajevnih centrov na eni strani in še zmeraj majhna odzivnost ljudi na prizadevanja nekaterih občinskih in regionalnih središč, da bi ljudem predstavili kakovostna umetniška dela. Po potrošnji literarne, filmske, glasbene in likovne plaže, ki ji ljudje namenjajo precej sredstev in prostega časa, se še dokaj rado dogodi, da so ob akcijah predstavljanja izredno kakovostnih umetniških del prireditelji večkrat razočarani, saj ni pravega odziva in prazni stoli kulturnih dvoran so vir številnih razočaranj vnetih organizatorjev, kulturnih delavcev in umetnikov. Po navadi kaj radi sklenemo misel, češ ljudje nimajo smisla za pravo umetnost. A stvar ni tako preprosta in ni je mogoče kar tako razčleniti in oceniti. Če bi hoteli razmeram in obnašanju ljudi priti do dna, so nujne globlje kulturološke raziskave. Toda dalj od novinarskih vesti, ki večkrat z jedko trpkostjo komentirajo nenavadno obnašanje ljudi, še skoraj nismo prišli. Kulturologe, sociologe itd. še premalo pritegujejo ti pojavi polpraznih in nabito polnih dvoran ob določenih kulturnih ponudbah. Dejal bi, da so tam, kjer je umetnikom uspelo na podlagi kvalitetnih kulturnih storitev splesti trajne vezi z ljudmi, razmere ugodnejše kakor pa tam, kjer sta mednje znali najti pot le kulturna plaža in najrazličnejša vprašljiva zabavnokulturna ponudba. Na to opozarja tudi Ziherl, ko pravi: »naši naporji morajo biti tudi v bodoče usmerjeni h kar najtesnejšem povezovanju naših visokokvalificiranih ustvarjalcev z delom in cilji množičnih kulturno-prosvetnih ustanov in društev«. Povsem jasno je, da ne gre za nekakšno enačenje ljubiteljstva z vrhunsko umetniško ustvarjalnostjo, pač pa za njuno plodno sodelovanje. Vsako leto imamo v kraju, kjer živim, srečanje pihalnih orkestrrov, ki jih ljudje radi poslušajo, toda ko pridejo na vrsto scene opernega repertoarja ljubljanske Opere, ki ju izvajata umetnika, ni, razen njune visokokvalitetne interpretacije, slišati ničesar. Ljudje imajo marsikaj radi, a v resnici jih čutno najmočneje pritegne tisto, kar jim globlje seže v estetsko območje človekove zavesti.

Mar bo kdaj kulturologija, sociologija umetnosti itd. odločneje odšla med ljudi, da bi vsa ta in druga vprašanja naše kulture, kulturnosti, kulturne politike podrobneje preučila ali pa bo želela ob že zdavnaj preseženih in oguljenih temah? Upam, da Rupla mamijo družbeno kulturna in kulturno umetnostna vprašanja v širšem pomenu besede, ne pa samo nekakšne prakse oziroma nesporazumi in zapleti v vrhovih kulturne in politične stvarnosti. Kot kulturologa, sociologa bi ga želel videvati tudi na raziskavah, ki bi nam kaj več povedale o kulturni zavesti in hotenjih naših ljudi, samoupravljalcev, ki naj bi danes in jutri v marsičem tudi odločno vplivali na razvoj kulturnega življenja.

Res je v kulturni politiki, prebujanju in uveljavljanju človekovih ustvarjalnih umetniških hotenj in kulturno-estetskih teženj namenjene precej pozornosti, a zdi se, da je še vedno premalo praktične kulturno-politične pobude oziroma samoupravno dejavne kulturne zavesti. Ugodni za prihodnost bi bili lahko podatki o premikih v učnih načrtih in pri vzgojnih prizadevanjih otroškega varstva ter šolstva, saj so dobili programi kulturno-umetniške aktivnosti v življenju in pri delu teh ustanov vidno in pomembno mesto. Pri tem vse manj velja načelo, češ da naj bo tovrstna dejavnost stvar ožjih skupin učencev, dijakov in ne nekakšno množično kulturno dejanje. Uveljavlja se koncept, da naj bi za kulturno življenje vsakdo prispeval tisto, kar zna in zmore, saj je znano, da ima vsak kulturni dogodek svojo duhovno, organizacijsko in tehnično plat. Tako lahko vsak sodeluje v pripravah nanj, se z njim tako rekoč duhovno poistoveti in ga tudi doživi kot delo, v katerem je tudi nekaj njegovega truda in domiselnosti. Podobno metodo uporabljamo tudi v taborniškem kulturnem življenju, pri pripravi kulturnozabavnih večerov ob tabornem ognju ali na zimskih letovanjih med toplimi stenami planinskih koč. Takšen duh kolektivnega dela in pričakovanja vlada tudi v nekaterih krajevnih skupnostih. Recimo, v Artičah blizu Brežic in Krškega je vsakoletni kulturni teden stvar celoletnih priprav vseh krajanov. V delovnih organizacijah so sindikati spodbudili akcijo »kultura dela«, del nje velja tudi kulturnoestetski problematiki okolja, odnosom in predmetom dela. Sodeloval sem na seminarju, na katerem je bilo zbrano lepo število organizatorjev kulturnega življenja iz naših delovnih kolektivov. Pretresali smo skupaj ta vprašanja in prišli do spoznanja, da je treba zavest delavcev samoupravljalcev vztrajno pripravljati na dojemanje estetskih vsebin dela in jih spodbujati k temu, da bi urejanje tovrstnih vprašanj vse bolj postajalo stvar njih samih v trajnem sodelovanju s poklicnimi, kulturnimi in drugimi delavci. Naj za primer navedem področje odnosov med ljudmi. Recimo, v mislih imam jezikovno kulturo v odnosih, ko različne oblike in vsebine oblasti nad človekom in njegovim delom producirajo poseben tip jezika, ki že z besedami in njihovo strukturo, kadar gre za govorjeno besedo, pa tudi z glasovnimi značilnostmi, izraža, kdo kaj je, v kakšnem položaju in vlogi je oziroma hoče biti. Kakor birokratski, tehnokratski odnosi miselno in čutno siromašijo, praznijo jezik, ga samoupravno sproščajo, izrazno vsebinsko in čutno bogatijo. Rekel bi, da samoupravni odnosi ugodno vplivajo na jezik, na njegovo rast, razvoj, miselno in besedno ga ohranjajo svežega, živega, polnega. Namreč, uveljavljanje ustvarjalne pobude delovnih ljudi razvija oziroma terja tudi novo kulturo predstavljanja in usklajevanja različnih potreb in interesov, čemur se seveda prilagaja tudi jezik, tako v govorjeni kakor v pisni podobi. Razumljiva, preprosta in besedno bogata misel ni stvar

nekakšnega jezikovnega esteticizma ali kulturniškega elitizma, ampak, vsaj meni se tako zdi, objektivna potreba in rezultat ljudi, ki prevzemajo odgovornost za materialni in duhovni razvoj družbe v svoje roke. Čim bolj demokratični, samoupravni, humani so donosi med ljudmi v določenem okolju, tem bogatejši, naravnejši, človeški je tudi njihov jezik. Kolikor ljudje cenijo in spoštujejo drug drugega in so pripravljeni skupaj po samoupravni demokratični poti urejati skupna ali posamična vprašanja, toliko vsega tega resničnega humanizma in lepote se kaže tudi v njihovi govornosti ali pisani besedi ali pa narobe.

V zvezi s kulturno-estetsko vsebino odnosov med ljudmi v procesih dela ter razpolaganja z njegovimi plodovi je tudi vprašanje osebnega videza ali urejenosti ljudi. Bo kdo hudomušno pomislil, češ da mislim na nekakšen modni kotic, na svetovanje pri oblačenju. Ne, mislim na delovne ljudi, ki nimajo urejenih možnosti za človeka dostojno življenje, zlasti na delavce, ki še živijo v raznih barakarskih naseljih, zanemarjenih, iztrošenih ali na hitro preurejenih stanovanjskih luknjah brez pravih higienskih in sanitarnih prostorov. Sodim, da tisto, kar se nam morebiti kaže kot neokusno, nekulturno, necivilizirano, vse tisto, pred čemer morebiti viharno nos in od česar odvrčamo poglede, ker draži naše čute, nenavajene neestetskosti, se ne more primerjati z našo nekulturnostjo, ki se kaže prav v tem, da premalo zagnano in učinkovito, z merili ekonomske in socialne politike razrešujemo eksistenčna in občekulturna vprašanja teh ljudi, pa morda prav na račun tistih, ki živijo na drugem koncu socialno stratificirane družbe samoupravljalcev, se pravi na njenem zgornjem delu.

Ne nameravam nadaljevati tega razmišljanja o kulturi dela, čeprav so, recimo estetka vprašanja v zvezi s predmetom, tehnologijo dela, okoljem, v katerem delamo ali živimo, prav tako pomembna, če ne še bolj, saj je bil moj namen le nakazati problematiko kolektivne angažirane aktivnosti vsakogar pri ustvarjanju in uresničevanju družbenokulturnih in kulturno-estetskih pobud, da bi tako pritegnil Ruplovo oziroma bralčevo pozornost k še nekoliko drugačnim vprašanjem kulture na robu jutranje zarje novega tisočletja, ki bo za marsikoga, najbrž tudi za Rupla in Šalija, zares samo zarja ali pa komaj porojeno jutro.

Rad bi napisal še nekaj besed o svobodi ustvarjanja, o kateri sem že v tem tekstu nekaj tu in tam rekel, a bi rad povedal še nekaj. Niti ne vem več, za čigavo misel gre, a zdi se mi sila pomembna, opozarja namreč na to, da bo tisti, ki bo obvladal materialne tokove družbenega življenja in razvoja, imel v oblasti tudi duhovna področja. Samoupravljanje torej pomeni duhovno avtoriteto delovnih ljudi. Se pravi, da naj bi vendarle ljudje sami samoupravno zagotavljali svobodo tudi umetniškemu delu. Toda to je lahko svobodno, če nihče ne posega v njegovo nastajanje, če je umetniku mogoče svobodno izživeti tisto, kar ga je »prisililo« k delu, če delo lahko ponudi v strokovno in ljudsko presojo na podlagi odločitev ljudi v ustreznih strokovnih in samoupravnih telesih, če ne kdo v imenu ljudi, pač pa le-ti sami odločajo o politiki kulturnih storitev. Zato mi, recimo, pojem »podružbljena kultura« med drugim pomeni tudi možnost, da vsakdo sam, ne pa kdo nad njim ali v imenu njega odloča, kaj bo smel ali mogel doživeti, premisliti. Pri tem seveda od strokovnih in samoupravnih teles v kulturnih ustanovah pričakujemo, da delajo javno, še zlasti v primerih, ko kakšno delo zavrnejo, ker bojda ni zrelo ali pa ne sodi v njihov programski koncept. Mnenja sem,

da bi v takšnih primerih avtor moral imeti možnost ugovora in ponovne strokovne presoje, da bi tako preprečili nevarnost kakršnegakoli izigravanja umetnika ali občinstva, ki mu je pravzaprav umetnost namenjena. Torej, ne cenzura, pač pa javno strokovno in samoupravno delo in javna strokovna presoja kvalitete strokovnih in samoupravnih odločitev, če kdo, recimo avtor ali pa ustrezen organ, to terja!

Naj končam v upanju, da ne bo nihče pomislil, ali ne gre za dva bregova, ki vsak po svoje stiskata reko življenja, pač pa za Rupla in Šalija, ki, kadar zmoreta in znata, premišljata o rečeh, o katerih so veliko govorili in pisali, to delajo in bodo še, nikoli pa niso dovolj povedali in pojasnili, ali pa morda. Kdo ve?!

O Mevlji (brez Klandra)

Neke lanske sobote sem v Delu ošvrknil Dušana Mevljo, čigar nenehno obregovanje ob Partljiča menda že vsem preseda. Nisem pa imel namena resno polemizirati z njim. Njegovo repliko v naslednjem sobotnem Delu bi bil prenesel molče, če ne bi bilo v njej nekega čudnega stavka. Tisti Mevljev čudni stavek pa se je nanašal na neko mojo že pozabljeno osebno prigodo:

Ob televizijskih Ščukah, torej pred skoraj petimi leti, je urednik borčevskega tednika TV-15 moj zagovor Ščuk vrgel v koš, objavil pa le neugodne odmeve. A to seveda ni bilo nič posebnega. Takšne stvari so se v preteklosti pač dogajale. Žal pa Mevlja še zdaj (glej Delo od 10. 12. 83) odobrava to, da moj pozitivni odmev ni bil objavljen! Skratka, od neke nedemokratske prakse se ni distanciral niti za las.

Vzeti sočloveku besedo in njegovo pisanje vreči v koš je torej za Mevljo toliko kot nič. Nasprotno pa je sam zelo občutljiv za lastno čast. Če npr. kritično spregovoriš o njegovi (doslej že bogve kolikokrat objavljeni!!) anatemi Ščuk, ti Mevlja brž zabrusi, češ da ne spoštuješ svobode mnenj.

Sicer pa končujem ta politični prepir. Bralci Sodobnosti so kulturni, misleči ljudje. Znane so jim Ščuke in znana vsa ta polemika, zato naj o njej sami razsojajo.

Le o Partljiču naj še nekaj dodam. Nedavno je Partljič na RTV govoril o sebi in mimogrede dejal, da so bile televizijske Ščuke zanj »nesreča«. Ni pa pojasnil, ali s tem misli na tisti politični vik ali na kaj drugega, morda na samo televizijsko priredbo odrskega izvirnika. Je pa hkrati o tem svojem delu govoril z ustrežno samozavestjo in samospoštovanjem. Toda Mevlja je vse tisto »slišal« drugače: svoje Ščuke je Partljič baje kar počez označil za »nesrečo«! Mevlja si torej zlahka najde »argumente«. Prav mu pride celo bosa laž.

Peter Levec